

MAĞDURUN GÖZÜNDEN AYRIMCILIK

Leman Korkmaz

lemankorkmaz@yahoo.com

Başkent Üniversitesi, Psikoloji Bölümü

Sosyal Kimlik Kuramı kişisel ve grup olmak üzere iki farklı kimlikten bahseder. Kişisel kimlik sahip olduğumuz karakteristik özellikler, yetenek ve becerilerimizle ilişki-
liken sosyal kimlik ya da diğer bir deyişle kolektif kimlik üyesi bulunduğumuz gruba verdiğimiz değer ve duygusal önemi temsil eder (Tajfel ve Turner, 1979; Turner, 1999). Sosyal kimliklerimiz toplumda yer alan pek çok farklı gruptan hangilerine dahil olduğumuzu ve hangilerine dahil olmadığımızı tanımlar. Sosyal kimlikler, dahil olduğumuz ve olmadığımız grupların sınıfsal hiyerarşideki yeri ve toplumda nasıl algılandığı üzerinden bizim kendimize yönelik değerlendirmelerimiz, başkalarının bize karşı olan tutum ve davranışları üzerinde belirleyici olur.

Yazının devamında, azınlık-çoğunluk grup üyeliği esas alınarak, bazen fiziksel özelliklerimizde, bazen sosyal statümüzde, bazen de düşünce ve inançlarımızda varlığını sürdüren sosyal kimliklerimizin, bizi ve yaşantımızı nasıl etkileyebileceği tartışılacaktır. Daha da açmak gerekirse, günlük hayatımızda deneyimlediğimiz olumlu ve olumsuz duyguların, genel olarak kendimize yönelik tutum ve hislerimiz olarak tanımlanabilecek özsaygımızın ve hatta belirli görevlerde ne kadar başarılı olduğumuzun, azınlık ya da çoğunluk grup üyesi olup olmadığımızla ne kadar ilişkili olabileceğinden bahsedilecektir. Peki azınlık derken ne tür bir grup üyeliğini kastediyoruz? Öncelikle, azınlık tanımının literatürde ve yasalar kapsamında tartışmalı bir konu olduğunu söylemeliyiz. Uluslararası Hukuk'un işlerliği açısından, Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletlerin çalışmalarıyla üzerinde uzlaşılan bir "azınlık" tanımı yapılmaya çalışılmıştır ancak tüm devletlerin kabulü sağlanamadığından ortak kabul edilen bir azınlık tanımdan bahsetmek mümkün değildir (Dayıoğlu, 2005). Azınlıklar, sosyolojik perspektiften "Bir toplulukta sayısal bakımdan azınlık oluşturan, başat olmayan ve çoğunluktan farklı niteliklere sahip olan grup" olarak tanımlanmıştır. Bu tanım "ezilmişlik" kavramını da içerdiğinden, resmi olarak ve toplumda kabul edilmeyen dini inançlara sahip olanlar, evsizler ve kadınlar ve bunlara benzer gruplar da azınlık olarak kabul edilebilir (Üstel, 1991, akt. Dayıoğlu 2005). Sosyolojik tanımla paralel olarak, bu yazıda da azınlık derken, sayısal azlık ya da çokluktan ziyade, siyasi, kültürel, ekonomik ve sosyal statü açısından ayrımcılığa maruz kalan ve bu nedenle de korunması gereken gruplar kastedilecektir; çoğunluk derken de başat konumda olan egemen grup ifade edilmiş olacaktır.

Çoğunluk ya da baskın grup üyeleri için (beyaz, erkek, normal kiloya sahip, baskın etnik ya da dini grup üyeleri, heteroseksüeller gibi), sosyal kimliğin etkisini tanımlayan mekanizma oldukça açıktır. Tahmin edilebileceği üzere, beğenilen, olumlu özelliklerle eşleştirilen, hakları olan -verilen bir gruba ait olma hissi çoğunluk grup üyelerinin hem iyilik hallerini (Crocker, Luhtanen, Blaine ve Broadnax, 1994) hem özsaygılarını (Phinney, Cantu ve Kurtz, 1997) olumlu yönde etkiler; bu durumdan aşağıda daha ayrıntılı bahsedilecektir- çoğunluk grup üyeleri için sosyal kimliğin

bilişsel performans üzerindeki iyileştirici etkisinden de söz edilebilir (Walton ve Cohen, 2003).

Peki, azınlık grup üyeleri (siyah, kadın, normal kilonun üzerinde, azınlık etnik ya da dini grup üyeleri, homoseksüeller gibi) için durum nedir? Temelde, azınlık grup üyeleri için de sosyal kimliğin olumlu etkisinden bahsetmek mümkündür. Örneğin, azınlık grup üyeleri için de grup kimliği, iyilik hali (Branscombe, Schmitt ve Harvey, 1999) ve özsaygı (Phinney, Cantu ve Kurtz, 1997) ile olumlu ilişkilendirilmiştir. Ayrıca, grup içindeki birlik ve dayanışma hissinin de duygusal ve pratik anlamda azınlık grup üyelerinin hayatlarını olumlu etkilediği söylenebilir (Haslam ve ark., 2009).

Ancak, kendileri olumlu değerlendirebilirler bile, gruplarının olumsuz kalıpyargılarla tanınıyor ve tanımlanıyor olması, azınlık grup üyelerinde kimliğin etkisini belirleyen mekanizmanın çoğunluk gruptan farklı işlemesine neden olmaktadır. Diğer bir ifade ile, azınlık grup üyeleri için dahil oldukları grup bir yandan değer, anlam, destek kaynağıyken diğer yandan karşılaştıkları önyargı ve ayrımcılığın da sebebidir. Bu nedenle de, azınlık grup üyelerinde sosyal kimlikten bahsederken, grup aidiyetinin getirdiği direkt olumlu etkinin yanı sıra, önyargılar ve ayrımcı davranışlar üzerinden gelen dolaylı olumsuz etkiden de bahsetmek gerekmektedir.

Azınlık grup üyelerinin sosyal kimlikleri nedeniyle olumsuz değerlendirmelere ve ayrımcılığa maruz kaldığı, gazete haberlerine, günlük yaşantınıza, sosyal çevrenize baktığınızda rahatlıkla görebileceğiniz bir gerçektir. Fakat bu olumsuz değerlendirme ve davranışların, maruz kalan kişilerin duygularını, kendilerine yönelik hislerini ve hatta bilişsel performanslarını nasıl etkileyebileceğinin ne kadar farkındayız? Aşağıda bahsedilecek çalışmalar önyargıların ve ayrımcılığın etkisinin boyutları ve sonuçları hakkında daha çok düşünmemizi sağlayarak neden gruplara yönelik olumsuz söylemler ve davranışlarla -deyim yerindeyse- savaşımamız gerektiğini açıklar niteliktedir.

Duygusal deneyimler üzerindeki etkiden başlarsak, azınlık grup üyelerinin maruz kaldıkları önyargı ve ayrımcılık nedeniyle öfke, üzüntü, kaygı gibi olumsuz duyguları çok daha fazla yaşadıklarını söyleyebiliriz. Örneğin, Brown (2010) yapılan farklı çalışmalardan örnekler vererek kadınlara yönelik olumsuzlukların yaygınlığına ve duygusal sonuçlarına işaret etmiştir. Yapılan bir çalışma kadınların %90'ının en az iki haftada bir istemedikleri cinsiyetçi yorum ve davranışlarla karşı karşıya kaldıklarını göstermiştir; bir başka çalışma ise kadınların karşılaştıkları cinsiyetçi olayların öfke, kaygı hisleri ve düşük özsaygı ile yakından ilişkili olduğuna işaret etmiştir. Bu çalışmalar Türkiye'de yürütülmemiştir ancak "kadın dırdırı", "kızını dövmezen dizini döver", "kızını dövmezsen ya davulcuya ya zurnacıya", "kadının yüzünün karası erkeğin elinin kınası" gibi dile yerleşmiş ifade ve deyimler Türkiye'de de cinsiyet üzerinden yapılan ayrımların varlığını ve şiddetini yansıtacak özelliktedir.

Cinsiyet dışındaki örnekler üzerinden gidersek işsizlerin, aşırı kiloluların dışlandığını ya da alay konusu olduğunu; etnik ve dini azınlık grup üyelerinin, gey-lezbiyen-transseksüellerin sadece grup üyelikleri nedeniyle sözel-cinsel tacizlere, ırkçı şakalara ve hatta nefret suçlarına maruz kaldığını ve tüm bunların travmatik sonuçları olabileceğini ve hatta bazı durumlarda kişileri intihara sürükleyebileceğini (Huffingtonpost, 2012; USA Sabah, 2012) rahatlıkla söyleyebiliriz. Bir diğer ilginç ve üzücü sonuç ise ayrımcılık ya da nefret suçlarına maruz kalan kişilerin bu olumsuz duyguların yanı sıra suçluluk ve utanma hissetmeleridir. Örneğin tecavüz mağdurlarının utanç duymaları (Paez ve ark., 2006) ya da işsizlik oranlarının oldukça yüksek olduğu günümüzde işsizlerin kendilerini suçlamaları hiç de az rastlanan durumlar değildir. Özetle, azınlık grup üyeleri, çoğunlukla doğdukları anda belirlenmiş olan ve değiştirme şanslarının olmadığı (ırk, etnik kimlik gibi), olsa bile değiştirmeyi istemeyecekleri, değer verdikleri sosyal kimlikleri ile ilgili toplumda var olan, yaşatılan değerlendirmelerin olumsuz psikolojik etkisine maruz kalmakta ve bununla baş etmek zorunda bırakılmaktadır.

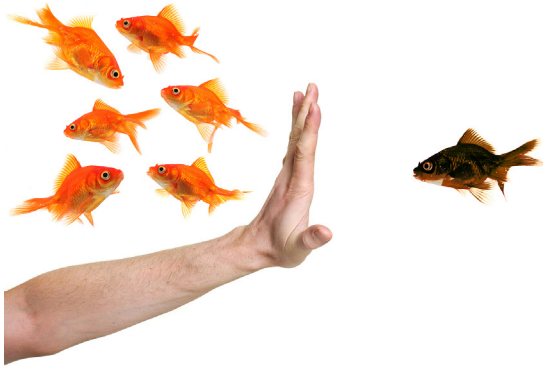
Önyargı ve ayrımcılığın, duygusal deneyimler üzerindeki etkisinin yanı sıra, kişinin kendisine karşı olan tutumunu nasıl etkileyebileceğini araştıran çalışmalar da vardır. Bu çalışmalar genellikle ayrımcılığa daha çok maruz kalan azınlık grup üyeleri ile çoğunluk grup üyelerinin özsaygı değerlerini karşılaştırarak bir sonuca varmaya çalışmışlardır. Elbette, kültürel farklar (daha toplulukçu Asyalı Amerikalıların bireyden çok gruba önem vermeleri nedeniyle kendilerini değerlendirirken Amerikalılara göre daha alçakgönüllü davranmaları) ya da ayrımcılığa uğrayan gruba yönelik sorumluluk algısı (obezleri ve işsizleri durumlarının sebebi olarak görmek ve onların da bunu içselleştirmesi sonucunda daha düşük özsaygı rapor etmeleri) nedeniyle farklı gruplar için farklı sonuçlarla karşılaşmaktadır. Ancak, araştırmalar genellikle azınlık ve çoğunluk grup üyelerinin özsaygı ortalamalarında bir fark olmadığını göstermiştir (Brown, 2010). Hatta siyahların beyazlara göre daha yüksek özsaygı rapor ettiklerini gösteren çalışmalar da vardır (Twenge ve Crocker, 2002). Bunun nedeni azınlık grup üyelerinin ailelerinde ve kendi gruplarında değer görmesi ve olumlu bireysel yaşantı ve deneyimleri olabilir. Ancak, rapor edilen özsaygının savunmacı bir yanının olup olmadığı ya da bu özsaygının nasıl, hangi stratejilerle korunduğu da önemli bir noktadır. Örneğin, bazı araştırmacılar azınlık grup üyelerinin özsaygılarını, olumsuz sonuçları (örn., düşük not, popüler olmama) ayrımcılığa bağlamak, kendilerini çoğunluk grupla değil kendi grup üyeleriyle kıyaslamak, değerlendirme kriterini (örn., matematik becerisi, sosyallik) değersizleştirmek gibi stratejilerle koruduğuna dikkat çekmişlerdir (Crocker ve Major, 1989). Bu da yine, kimlik özsaygı ilişkisinde azınlık ve çoğunluk gruplardaki farklı mekanizmalara işaret etmektedir. Bu farklılık ise, koşulların, azınlık grup üyelerinin kullandığı stratejileri sorgulattığı ya da kullanmayı olası kılmadığı durumlarda (örn., tek bir değerlendirme kriterinin olduğu ve değerlendiricilerin kesinlikle adil olduğuna inanılan koşul) azınlık grup üyelerinin özsaygılarının kırılma hale gelebileceğine işaret edebilir.

Söylenmesi gereken bir diğer önemli bulgu da, azınlık grup üyelerinin genellikle başarısız sonuçları ayrımcılığa atfetmeyi seçmedikleridir; özellikle de kendi grup üyelerinin bulunduğu ortamlarda aldıkları başarısız sonucu ayrımcılık



lıkla değil daha çok kendi performanslarıyla ilişkilendirmeyi seçmektedirler (Ruggiero ve Taylor, 1997; Swim ve Hyers, 1999). Örneğin, Ruggiero ve Taylor'un (1997) çalışmasında, katılımcılar her gruba yalnız bir açıklama yapılacak şekilde beş gruba rastgele ayrılmış ve bu gruplardaki kişilere kendilerini değerlendirecek jüri üyelerinin hiçbirinin, birkaçının, yarısının, çoğunun ya da hepsinin kendi gruplarına karşı önyargılı olduğu söylenmiştir. Tüm katılımcılara gösterdikleri performanstan bağımsız olarak olumsuz geribildirim verilmiş ve bu sonucu değerlendirmeleri istenmiştir. Katılımcılar, sadece tüm jüri üyelerinin önyargılı olduğu koşulda başarısızlıklarını ayrımcılığa bağlamışlar, diğer tüm koşullarda başarısız sonucu kendileriyle ilişkilendirmişlerdir. Özetle, azınlık grup üyeleri çoğunluk grup üyeleriyle aynı derecede kendilerini olumlu değerlendirmektedirler ancak bu olumlu tutumun korunmasında yine çoğunluk gruptan farklı stratejiler uygulamak zorunda kalmaktadırlar.

Üçüncü olarak bahsedilecek olan ve ilk anda daha az aklı gelen bir etki de, önyargıların bilişsel performans üzerindeki etkisidir. Bu noktada öncelikle, "stereotip (kalıpyargı) tehdidi" kavramından bahsetmek yerinde olacaktır. Kalıpyargı tehdidi, kişinin grubuyla ilgili olumsuz kalıpyargıyı doğrulama ihtimalinin olduğu durumlarda hissettiği kaygı ya da endişe olarak tanımlanabilir (Steele ve Aronson, 1995). Örneğin, kadınların erkeklere göre matematikte daha başarısız olduğu kalıpyargısıyla yetişmiş bir kadın, kadın ve erkeklerin bir matematik problemi üzerinde çalıştığı ortamda -özellikle de cinsiyet üzerine konuşulursa ve kadınlarla ilgili kalıpyargılardan bahsedilirse- performans kaygısı hissedecek ve buna bağlı olarak da normal performansından çok daha azını sergileyebilecek ve daha başarısız olacaktır. Bu değerlendirmeye kanıt oluşturması açısından Steele ve Aronson'ın (1995) Stanford Üniversitesi'ndeki siyah ve beyaz öğrencilerle yürüttükleri çalışma oldukça çarpıcıdır. Araştırmacılar öğrencileri, her grupta siyah ve beyaz öğrenciler yer alacak şekilde, iki gruba ayırırlar. Bir gruba bu testin "sözel yetenek ve sınırlılıkları ölçen gerçek bir test" olduğunu (tanı koyan koşul), diğer gruba ise testin "sözel problemlerin çözümünü etkileyen psikolojik bir test" olduğunu (tanı koymayan koşul) söylerler. Tanı koymayan koşulda siyah ve beyazların sonuçları neredeyse birbiriyle aynıyken, performans kaygısına neden olması beklenen tanı koyan koşulda siyahların beyazlara göre yaklaşık 4 soru daha az çözebildikleri görülmüştür. Bu sonucun altında yatan neden siyahların testle daha az ilgilenmeleri ya da daha az çaba göstermeleri değildir; neden, siyahların zekaları, başarıları ile ilgili olumsuz ka-



İlypyargılarla büyüyen siyah bireylerin, “sözel yetenek testi” dendiğinde yaşadıkları kaygı sebebiyle bilişsel yüklerinin artması ve sonuç olarak bu kalıpyargıları doğrulayacak şekilde davranmalarındır. Kişiler daha fazla kaygı yaşadıklarını sözel olarak dile getirmeseler de yapılan farklı fizyolojik çalışmalar bu sonucun kaygı ve stresle ilgili olduğunu doğrulamaktadır.

Kalıpyargı tehdidinin kişilerde kaygıyla ilgili fizyolojik reaksiyonlara (kalp atışının ve kan basıncının artması) neden olduğu gösterilmiştir (Murphy, Steele ve Gross, 2007). Daha da ilginç ve üzücü olan ise, bu sonuçların ortaya çıkmasında, var olan kalıpyargının doğrudan hatırlatılmasına bile gerek olmamasıdır, grup kimliğinin çok dolaylı bir şekilde (örn., teste başlamadan cinsiyet ve ırk/etnik kimlik bilgilerinin yazılmasının istenmesi gibi) hatırlatılması yeterlidir. Çoğunluk grup üyeleri içinse, kalıpyargı kaldırıcı diyebileceğimiz bir etki den bahsedebiliriz. Kalıpyargı kaldırıcı, diğer grubun bazı olumsuz kalıpyargılar açısından değerlendirilebileceği algısının baskın grubun daha yüksek performans göstermesine neden olmasıdır. Bu aslında bilimsel olarak anlamlı bir artış olmaktan ziyade performanstaki hafif bir artıştır ancak farklı araştırmacıların tutarlı olarak baskın grubun performansındaki bu hafif artışı gözlemlemiş olması bu kavramın ortaya çıkmasına neden olmuştur (Walton ve Cohen, 2003). Araştırmacılar bunu, çoğunluk grup üyelerinin aşağı doğru sosyal karşılaştırma yapması ve bu nedenle kendini daha iyi hissetmesi ve sonuç olarak daha iyi performans göstermesiyle ilişkilendirmiştir. Kısacası, önyargıların bilişsel süreçleri etkileyerek azınlık grup üyelerinin performansını, başarısını azalttığını, çoğunluk grup içinse daha küçük olmakla birlikte tersi bir etkisinin olduğunu söyleyebiliriz.

Kuşkusuz azınlık grup üyeleri sosyal kimlikleriyle ilgili olumsuz yargıları doğrudan kabul etmezler ve çeşitli stratejilerle bu olumsuz yargılarla başa çıkmaya çalışırlar. Sosyal Kimlik Kuramı çerçevesinde bu stratejileri üç gruba ayırmak mümkündür: bireysel hareketlilik (örn., işçi sınıfına mensup bir kişinin çalışarak ya da eğitim ile üst sınıfa yükselmesi), sosyal yaratıcılık (örn., iç ve dış grup için farklı karşılaştırma boyutları bulmak -onlar zengin ama biz daha mutluyuz-, sosyal karşılaştırma yerine zamansal karşılaştırmalar yapmak -eskiye göre grubumuzun çok daha fazla hakkı tanındı-) ve sosyal yarış (örn., lobi faaliyetleri, aktivizm, terör) (Tajfel ve Turner, 1979). Yapılan çalışmaların sonucu olarak söyleyebileceğimiz, her ne kadar, farklı stratejilerle başa çıkmaya çalışsalar da, azınlık grupların sosyal kimlikleri nedeniyle maruz kaldıkları önyargı ve ay-

rımcılıktan hem duygusal hem de bilişsel olarak olumsuz etkilendikleridir.

Bu durumda, toplumdaki önyargılar devam ederken, iki grup için işleyen mekanizmalar bu kadar farklılık gösterirken ve azınlıklar kendileriyle ilgili olumsuz yargıların duygusal ve bilişsel yüküyle başa çıkmaya çalışırken, azınlık ve çoğunluk grup üyelerini eşitmiş gibi değerlendirmek ve iki grubun davranışlarını aynı kriterler çerçevesinde karşılaştırmak hatalı olacaktır. Azınlık ve çoğunluk grup için kimlik süreçlerinin, deneyimlerin farklılığını görebilmek, suçlamak yerine anlamak ve eşitlikçi bakış açısının yerleşmesine çalışmak çözüm için atılacak ilk adımlar gibi gözükmektedir. Bu adımlar atılmadığında yani daha eşitlikçi bir toplum için ve önyargıların yıkılması için gerekli çaba gösterilmediğinde, bir kısır döngü ortaya çıkabilecektir. Bir örnekle açıklamak gerekirse, yapılan bir çalışma Hollandalıların kendilerini olumsuz değerlendirdiğini düşünen Fash gençlerin, kendileriyle ilgili bu olumsuz imajı işledikleri suçları, gösterdikleri öfkeyi ve dini radikalleşmeyi meşrulaştırmak için kullandıkları ve bu nedenle de kendileriyle ilgili kalıpyargıları doğruladıkları görülmüştür (Kamans ve ark., 2009). Diğer bir ifadeyle, önyargıları ortadan kaldırmak için atılmayan adımların geri adım olarak karşımıza çıkabileceğini ve çoğunluk grubu da olumsuz etkileyebileceğini söyleyebiliriz.

Bu konuyla ilgili bir diğer önemli ve çok fazla çalışılmamış nokta da bir kişinin sosyal kimliği nedeniyle uğradığı ayrımcılığın ya da nefret suçunun diğer grup üyelerini ve toplumu nasıl etkilediğidir. Örneğin, bir eşcinsel, cinsel yönelimi nedeniyle saldırıya uğradığında bu bilgiyi alan diğer eşcinseller bundan nasıl etkilendirir? Yapılan çok çalışma olmasa da, diğer grup üyelerinin öfke, korku, tehdit hissedecekleri oldukça açıktır. Toplum açısından bakıldığında ise tehdit ve güvensizlik hissi oldukça olasıdır. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, ayrımcılık ve nefret suçları sadece kişiye değil, kişinin dahil olduğu gruba ve topluma karşı işlenmiş suçlar, mağdur ise aslında bir kişi değil tüm toplum olarak karşımıza çıkacaktır.

Gezi Parkı olayları ve çözüm süreciyle birlikte ayrımcılık, ötekileştirme, kalıpyargılar, önyargı gibi kavramları daha çok duymaya ve üzerinde daha çok düşünüp konuşmaya başladık. Aslında, Gezi Parkı olayları bir yönüyle de, kişilerin sadece farklı sosyal kimlikleri (kadın, gey-lezbiyen, Kürt, Alevi olmak gibi) nedeniyle karşılaştıkları olumsuzlukların bir sonucu sayılabilir. Ayrımcılık-önyargı konusunun gündemde olduğu şu dönemde, bu yazıyla, önyargılar ve ayrımcılıkla neden savaşılması gerektiği, mağdurların gözünden ayrımcılığın nasıl deneyimlendiği, sosyal psikoloji çalışmalarından örnekler verilerek anlatılmaya çalışılmıştır.

Kaynaklar

- Branscombe, N. R., Schmitt, M. T ve Harvey, R. D. (1999). Perceiving pervasive discrimination among African Americans: Implications for group identification and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77, 135-149.
- Brown, R. (2010). Prejudice from the recipients' point of view. *Prejudice: Its social psychology* (2. baskı) içinde (219-242). Chichester, UK: Wiley-Blackwell.
- Crocker, J., Luhtanen, R., Blaine, B. ve Broadnax, S.

(1994). Collective self-esteem and psychological well-being among White, Black, and Asian college students. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 20, 503-513.

Crocker, J. ve Major, B. (1989). Social stigma and self-esteem: The self-protective properties of stigma. *Psychological Review*, 96(4), 608-630.

Dayıoğlu, A. (2005). *Toplama kampından Meclis'e: Bulgaristan'da Türk ve Müslüman azınlıklar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Eşcinsel intiharları sürüyor. (18 Nisan 2012). *USA Sabah*.

Gay suicides (25 Eylül 2013). *The Huffingtonpost*.

Haslam, S. A., Jetten, J., Postmes, T. ve Haslam, C. (2009). Social identity, health, and well-being: An emerging agenda for applied psychology. *Applied Psychology: An International Review*, 58, 1-23.

Kamans, E., Gordijn, E. H., Oldenhuis, H. ve Otten, S. (2009). What I think you see is what you get: Influence of prejudice on assimilation to negative meta-stereotypes among Dutch Moroccan teenagers. *European Journal of Social Psychology*, 39, 842-851.

Murphy, M., Steele, C. M. ve Gross, J. (2007). Signaling threat: How situational cues affect women in math, science and engineering. *Psychological Science*, 18, 879-85.

Páez, D., Marques, J. M., Valencia, J. ve Vincze, O. (2006). Dealing with collective shame and guilt. *Psicologia Política*, 32, 59-78.

Phinney, J., Cantu, C. ve Kurtz, D. (1997). Ethnic and American identity as predictors of self-esteem among Afri-

can American, Latino, and White adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 26, 165-185.

Ruggiero, K. ve Taylor, D. M. (1997). Why minority group members perceive or do not perceive the discrimination that confronts them: The role of self-esteem and perceived control. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72, 373-89.

Steele, C. M. ve Aronson, J. (1995). Stereotype threat and the intellectual test performance of African Americans. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 797-811.

Swim, J. K. ve Hyers, L. L. (1999). Excuse me – what did you say? Women's public and private responses to sexist remarks. *Journal of Experimental Social Psychology*, 35, 68-88.

Tajfel, H. ve Turner, J. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. W. G. Austin ve S. Worchel (Ed), *The social psychology of intergroup relations* içinde (33-74). Monterey, California: Brook/Cole Publishing.

Turner, J. C. (1999). Some current issues in research on social identity and self categorization theories. N. Ellemers, R. Spears ve B. Doosje (Ed.), *Social identity* içinde (6-34). Oxford: Blackwell.

Twenge, J. M. ve Crocker, J. (2002). Race and self-esteem: Meta-analyses comparing whites, blacks, Hispanics, Asians, and American Indians and comment on Gray-Little ve Hafdahl (2000). *Psychological Bulletin*, 128, 371-408.

Walton, G. M. ve Cohen, G. L. (2003). Stereotype lift. *Journal of Experimental Social Psychology*, 39, 456-67.

